

Сергій Артикуца,
старший викладач кафедри соціології,
Національний університет «Кієво-Могилянська академія»
artykutsass@ukma.edu.ua
<https://orcid.org/0009-0004-2360-6627>

Анна Прохорова,
кандидатка соціологічних наук, завідувачка кафедри соціології,
Національний університет «Кієво-Могилянська академія»
anna.prokhorova@ukma.edu.ua
<https://orcid.org/0009-0006-5407-8286>

ЧИННИКИ АДАПТАЦІЇ КОЛИШНІХ ЦИВІЛЬНИХ ДО ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ В УМОВАХ АТО ТА ООС У 2014–2016 РОКАХ

Мета дослідження — з'ясувати чинники, що сприяли та перешкоджали адаптації колишніх цивільних до війни і військової служби зразка 2014–2016 року, коли значну частину боездатної армії склали добровольчі підрозділи. Такий контекст різко контрастує з типовими контрактними арміями світу, в яких здебільшого і проводяться соціологічні дослідження чинників мотивації (Dar & Kimhi, 2004; Johansen, Laberg, & Martinussen, 2014; Barno, 2009). Такі збройні сили також відрізняються від армії за призовом, яку ми маємо в Україні зараз. Водночас, цінність роботи полягає не лише у ретроспективній систематизації інформації початку російсько-української війни. На думку авторів цього дослідження, знання про чинники адаптації можуть допомогти більш успішній мобілізації населення в умовах великої повномасштабної війни Росії в Україні.

Дослідження ґрунтується на даних, зібраних у межах проекту «Діагноз. Війна», що відбувся у 2021 році за підтримки

Українського культурного фонду та з ініціативи Видавництва «Дух і Літера». «Діагноз. Війна» — це усноісторичний проект з документування початку російсько-української війни, який ретроспективно фіксував досвіди людей, які брали участь в АТО та ООС. Вибірка дослідження — цільова. До пулу респондентів увійшли представники різних категорій: військових, медиків, волонтерів, капеланів тощо. За підсумками проекту було проведено 100 глибинних напівструктурованих інтерв'ю, що охоплювали різні виміри досвіду — від мотивації долучитись до АТО, до різноманітних вимірів повсякдення того часу.

Для дослідження питання чинників адаптації колишніх цивільних до військової служби, з пулу наявних інтерв'ю були обрані ті, що проводились з респондентами, що належали до умовної категорії «бійці». Значна частина з них приєднались до добровольчих батальйонів, які формувались в той час, і формально не належали до тодішньої армії. Важливим критерієм добору респондентів була участь у захисті країни в ролі військових (участь у бойових діях, перебування в зоні бойових дій тощо), незалежно від формальних статусів респондентів і належності до формальної структури армії. Оскільки в гайді глибинних інтерв'ю не було окремого блоку, присвяченого чинникам адаптації, аналіз даних ґрунтувався на індуктивному кодуванні інформації, яка прямо або опосередковано (з контексту інтерв'ю) могла відповісти на дослідницькі питання авторів. Аналіз відбувався у програмі Atlas.Ti.

У процесі аналізу було виокремлено 36 кодів. Виокремлені коди були класифіковані у три великі групи кодів на основі умовних вимірів, що вливали на їх формування чи наявність. Було виділено такі три групи кодів: індивідуально-психологічні, соціальні та організаційно-структурні. До **індивідуально-психологічних** належать ті коди, що ґрунтуються на особистісних рисах, цінностях та установках респондентів, вміннях і навичках респондентів, їх індивідуальному досвіду

та сприйнятті. Оскільки переважна більшість респондентів були добровольцями, то у них переважав саме внутрішній локус контролю, тобто роль чинників, що належать до індивідуально-психологічних у процесі адаптації до військової служби була надзвичайно великою. До **соціальних чинників** належать ті коди, що ґрунтуються на основі соціальної взаємодії, соціальних норм, соціальній підтримці, а також реакції різних соціальних груп на рішення і дії респондентів. Соціальна взаємодія тут визначається доволі широко і включає в себе не лише взаємодію з найближчим колом спілкування (родичі, друзі та побратими), а з іншими соціальними групами чи категоріями (цивільні, місцеві і т. д.).

Третьою групою кодів є **організаційно-структурні**, до цієї групи належать коди, що стосуються в першу чергу організаційних і структурних аспектів армії та безпосередньо тих підрозділів, у яких перебували респонденти, наприклад забезпечення, планування і організація бойової роботи, відзнаки/покарання, тренування/навчання, розвиток і зміни і т. д. Тобто все те, що стосується діяльності армії чи то підрозділу, як організації.

Наступним етапом був поділ всіх кодів на ті, що сприяють, і ті, що перешкоджають адаптації з використання вже визначених груп кодів. Варто звернути увагу, що деякі окремі коди могли належати і до тих, що сприяють, і до тих, що перешкоджають, у залежності від респондента. Також варто зауважити, що аналіз буде продовжено, а отже можливі зміни у класифікаціях. Можна окремо відмітити тенденцію, що була помічна в процесі аналізу, а саме важливість індивідуально-психологічних чинників для кращої адаптації. З чого можна зробити висновок про важливість наявності цих чинників до моменту зміни цивільного життя на військову службу. Це може відбуватися як у процесі виховання в сім'ї чи інших соціальних групах чи організаціях, так і бути інституціонально впроваджуватись державою у різних формах, в першу чергу у сфері освіти. Прикладом може бути наявність патріотичного

виховання чи навчання основам національного спротиву у закладах освіти.

Підсумовуючи, варто зазначити, що вивчення чинників адаптації цивільних до військового життя не лише дає краще розуміння процесу переходу від цивільного життя до військової служби. А може бути інструментом вирішення існуючих у даному контексті проблем «ухилянство» чи СЗЧ, що є критичними для дієздатності СОУ наразі, а також бути використаним для підвищення ефективності функціонування СОУ як інституції загалом. Оскільки саме вдала адаптація може впливати не лише на можливість підтримання чисельності СОУ, загальну боєздатність СОУ, а також і на формування позитивного іміджу і довіру до СОУ у майбутньому.

Список використаних джерел

- Barno, D. W. (2009). Military Adaptation in Complex Operations. *PRISM*, 1 (1), 27–36. <https://www.jstor.org/stable/26469026>.
- Dar, Y., & Kimhi, S. (2004). Youth in the Military: Gendered Experiences in the Conscript Service in the Israeli Army. *Armed Forces & Society*, 30 (3), 433–459. <https://www.jstor.org/stable/48608698>.
- Johansen, R. B., Laberg, J. C., & Martinussen, M. (2014). Military Identity as Predictor of Perceived Military Competence and Skills. *Armed Forces & Society*, 40 (3), 521–543. <https://www.jstor.org/stable/48609338>.